

VR̥ṢASĀRASAMGRAHAḥ
A Critical Edition in Progress

Version of March 19, 2021

Csaba Kiss

DRAFT by CSK

Contents

तृतीयो ऽध्यायः	4
चतुर्थो ऽध्यायः	10

वृषसारसंग्रहः

[तृतीयो ऽध्यायः]

[धर्मप्रवचनम्]

विगतराग उवाच ।

किमर्थं धर्ममित्याहुः कतिमूर्तिश्च कीर्त्यते ।

कतिपादवृषो ज्ञेयो गतिस्तस्य कति स्मृताः ॥ ३:१॥

कौतूहलं ममोत्पन्नं संशयं छिन्धि तत्त्वतः ।

कस्य पुत्रो मुनिश्रेष्ठ प्रजास्तस्य कति स्मृताः ॥ ३:२॥

अनर्थयज्ञ उवाच ।

धृतिरित्येष धातुर्वै पर्यायः परिकीर्तितः ।

आधारणान्महत्त्वाच्च धर्म इत्यभिधीयते ॥ ३:३॥

श्रुतिस्मृतिद्वयोर्मूर्तिश्चतुष्पादवृषः स्थितः ।

चतुराश्रम यो धर्मः कीर्तितानि मनीषिभिः ॥ ३:४॥

गतिश्च पञ्च विज्ञेयाः शृणु धर्मस्य भो द्विज ।

देवमानुषतिर्यं च नरकस्थावरादयः ॥ ३:५॥

ब्रह्मणो हृदयं भित्त्वा जातो धर्मः सनातनः ।

तस्य पत्नी महाभागा त्रयोदश सुमध्यमाः ॥ ३:६॥

Testimonia for this chapter: C₉₄ ff. 197r–198v, C₄₅ ff. 204v–206r, C₀₂ ff. 273r–273v (it broke off at 2.21 and resumes at 3.30b; f. 272 is missing), K₈₂ ff. 4v–6r, K₁₀ exp. 42, 47–48 (sic!), K₇ ff. 213r–214v; C = C₉₄ + C₄₅ + C₀₂ 3 ≈ Matsyapurāṇa 145.27: धर्मेति धारणे धातुर्महत्वे चैव उच्यते । आधारणे महत्वे वा धर्मः स तु निरुच्यते । 5ab C₄₅ reads here गतिश्च पौत्राश्च अनेकाश्च बभूव ह, skipping to 3.7cd, omitting 3.5–7ab. 6ab cf. Devipurāṇa 4.59cd: ब्रह्मणो हृदयाज्जातः पुत्रो धर्म इति स्मृतः • cf. also MBh 1.60.40ab: ब्रह्मणो हृदयं भित्त्वा निःसृतो भगवान्भृगुः

1a आहुः] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇ ; आहु E 1d स्मृताः] C₉₄K₈₂K₁₀K₇ ; स्मृता C₄₅, स्मृतः E 2a कौतूहलं] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇ ; कौतूहल E • ममोत्पन्नं] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀E ; समोत्पन्नं K₇ 2b संशयं] C₄₅K₈₂K₁₀K₇E ; संशयं C₉₄ 3c आधारणान्म •] C₉₄K₁₀ ; आधारणात्प • C₄₅, आधारणात्प • K₈₂K₇, आधारणे म • E 3d •भिधीयते] C₉₄K₈₂K₇E ; •विधीयते C₄₅K₁₀ 4ab •स्मृतिद्वयोर्मूर्तिश्च •] C₉₄ ; •स्मृतिद्वयो मूर्तिश्च • C₄₅K₁₀, •स्मृतिद्वयो मूर्ति च • K₈₂K₇, •स्मृतिद्वयो मूर्तिश्च E 4b •वृषः] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀E ; •वृष K₇ 4c चतुरा •] C₄₅K₈₂K₁₀E ; चातुरा • C₉₄K₇ 5a विज्ञेयाः] em. ; विज्ञेयः C₉₄K₈₂K₁₀K₇E, omitted in C₄₅ 6a ब्रह्मणो] C₉₄K₈₂K₁₀K₇ ; omitted in C₄₅, ब्राह्मणो E • भित्त्वा] C₉₄C₄₅K₈₂K₇E ; भित्त्वा K₁₀ 6b धर्मः] C₉₄C₄₅K₈₂K₇E ; धर्म K₁₀ 6d •मध्यमाः] C₉₄K₈₂K₁₀K₇E, omitted in C₄₅

दक्षकन्या विशालाक्षी श्रद्धाद्याः सुमनोहराः ।
तस्य पुत्राश्च पौत्राश्च अनेकाश्च बभूव ह ।
एष धर्मनिसर्गो ऽयं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ३:७ ॥
विगतराग उवाच ।
धर्मपत्नी विशेषेण पुत्रस्तेभ्यः पृथक्पृथक् ।
श्रोतुमिच्छामि तत्त्वेन कथयस्व तपोधन ॥ ३:८ ॥
अनर्थयज्ञ उवाच ।
श्रद्धा लक्ष्मीर्धृतिस्तुष्टिः पुष्टिर्मेधा क्रिया लज्जा ।
बुद्धिः शान्तिर्वपुः कीर्तिः सिद्धिः प्रसूतिसम्भवाः ॥ ३:९ ॥
श्रद्धा कामः सुतो जातो दर्पो लक्ष्मीसुतः स्मृतः ।
धृत्यास्तु नियमः पुत्रः संतोषस्तुष्टिजः स्मृतः ॥ ३:१० ॥
पुष्ट्या लाभः सुतो जातो मेधापुत्रः श्रुतस्तथा ।
क्रियायास्त्वभयः पुत्रो दण्डः समय एव च ॥ ३:११ ॥
लज्जाया विनयः पुत्रो बुद्ध्या बोधः सुतः स्मृतः ।
लज्जायाः सुधियः पुत्र अप्रमादश्च तावुभौ ॥ ३:१२ ॥
क्षेमः शान्तिसुतो विन्द्याद्वयसायो वपोः सुतः ।

10 For 3.10–13, see a rather similar passage e.g. in Kūrmapurāṇa 1.8.20 ff.: श्रद्धाया आत्मजः कामो दर्पो लक्ष्मीसुतः स्मृतः । धृत्यास्तु नियमः पुत्रस्तुष्ट्याः संतोष उच्यते ॥ पुष्ट्या लाभः सुतश्चापि मेधापुत्रः श्रुतस्तथा । क्रियायाश्चाभवत्पुत्रो दण्डः समय एव च ॥ बुद्ध्या बोधः सुतस्तद्वदप्रमादो व्यजायत । लज्जाया विनयः पुत्रो वपुषो व्यवसायकः ॥ क्षेमः शान्तिसुतश्चापि सुखं सिद्धिरजायत । यशः कीर्तिसुतस्तद्वदित्येते धर्मसूनवः ॥ कामस्य हर्षः पुत्रो ऽभूदेवानन्दो व्यजायत । इत्येष वै सुखोदरकः सर्गो धर्मस्य कीर्तितः ॥

7a °आक्षी] C₉₄K₈₂K₁₀K₇ ; omitted in C₄₅ , °आक्षि E 7b °आद्याः] em. ; °आद्या K₁₀K₇E , °आद्याः K₈₂ , omitted in C₄₅ , °आद्या C₉₄ • °हराः] K₁₀E ; °हरा C₉₄K₇ , omitted in C₄₅ , °*माः] K₈₂ 7cd तस्य पुत्राश्च पौत्राश्च अनेकाश्च बभूव ह] C₉₄K₁₀ ; गतिश्च पौत्राश्च अनेकाश्च बभूव ह C₄₅(eyeskip from 3.5a), तस्य पुत्राश्च योत्राश्च अनेकाश्च बभूव ह K₈₂K₇ , तस्य पुत्रा अनेकाश्च तथा पौत्रा बभूवहः E 8 विगतराग उवाच] C₄₅K₈₂K₇E ; विगतराग उ C₉₄K₁₀ , omitted in K₈₂^{ac} 9a लक्ष्मीर्धृतिस्तुष्टिः] C₉₄ ; लक्ष्मीर्धृतिस्तुष्टिः C₄₅ , लक्ष्मीर्धृतिर्धृतिस्तुष्टिः K₈₂^{ac} , लक्ष्मीर्धृतिस्तुष्टिः K₈₂^{pc} , लक्ष्मीर्धृतिस्तुष्टिः K₁₀ , लक्ष्मीर्धृतिस्तुष्टिः K₇ , लक्ष्मीर्धृतिस्तुष्टिः E 9b पुष्टिर्मे°] C₉₄C₄₅ K₈₂K₁₀K₇ ; पुष्टि मे° E • लज्जा] C₉₄C₄₅K₁₀K₇E ; लजा K₈₂ 9c बुद्धिः] C₄₅K₈₂K₁₀K₇E ; बुद्धि C₉₄ 9d सिद्धिः प्रसूतिसम्भवाः] conj. ; सिद्धिश्चाभूतिसम्भवा C₉₄K₈₂K₁₀K₇ , सिद्धिश्चाभूतिसम्भवा C₄₅ , सिद्धिश्च भूतिसम्भवा E 10a कामः] K₈₂ ; काम° C₉₄C₄₅K₁₀K₇ , धर्म° E 11a लाभः] C₉₄C₄₅K₁₀K₇ ; लाभ° K₈₂E 11b °पुत्रः] em. ; °पुत्र C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E • श्रुत°] C₉₄K₈₂K₁₀K₇E ; श्रुत° C₄₅ 11c त्वभयः पुत्रो] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇ ; त्वभयः पुत्रौ E 11d दण्डः] corr. ; दण्डे C₉₄K₈₂^{ac} , दण्डो C₄₅ , दण्ड° K₈₂^{pc}K₁₀K₇E • च] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇ ; तु E 12a लज्जाया विनयः] C₉₄C₄₅ K₈₂K₁₀K₇ ; लज्जायाः विनय° E 12b सुतः स्मृतः] K₈₂EK₁₀K₇ ; सुतः ** C₉₄ , सुतःस्तथा C₄₅ 12c सुधियः] E ; सुधिय C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇ • पुत्र] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇ ; पुत्रः E 12d अप्रमाद°] C₉₄C₄₅EK₁₀K₇ ; अप्रमादा° K₈₂ 13b वपोः] C₉₄C₄₅K₁₀K₇E ; वपो K₈₂

यशः कीर्तिसुतो ज्ञेयः सुखं सिद्धेर्व्यजायत ।
 स्वायम्भुवे ऽन्तरे त्वासन्कीर्तिता धर्मसूनवः ॥ ३:१३ ॥
 विगतराग उवाच ।
 मूर्तिद्वयं कथं धर्मं कथयस्व तपोधन ।
 कौतूहलमतीवं मे कर्तय ज्ञानसंशयम् ॥ ३:१४ ॥
 अनर्थयज्ञ उवाच ।
 श्रुतिस्मृतिद्वयोर्मूर्तिधर्मस्य परिकीर्तिता ।
 दाराग्निहोत्रसम्बन्धमिज्या श्रौतस्य लक्षणम् ।
 स्मार्तो वर्णाश्रमाचारो यमैश्च नियमैर्युतः ॥ ३:१५ ॥

[यमनियमभेदः]

यमश्च नियमश्चैव द्वयोर्भेदमतः शृणु ।
 अहिंसा सत्यमस्तेयमानृशंस्यं दमो घृणा ॥ ३:१६ ॥
 धन्याप्रमादो माधुर्यमार्जवं च यमा दश ।
 एकैकस्य पुनः पञ्चभेदमाहुर्मनीषिणः ॥ ३:१७ ॥

[यमेष्वहिंसा (१)]

अहिंसादि प्रवक्ष्यामि शृणुष्वावहितो द्विज ।
 त्रासनं ताडनं बन्धो मारणं वृत्तिनाशनम् ।
 हिंसां पञ्चविधामाहुर्मुनयस्तत्त्वदर्शिनः ॥ ३:१८ ॥

15cd cf. Manu 3.171ab: दाराग्निहोत्रसंयोगं कुरुते यो ऽग्रजे स्थिते; and also Matsyapurāṇa 142.41: दाराग्निहोत्रसम्बन्धमृगयजुःसामसंहिताः । इत्यादिवहुलं श्रौतं धर्मं सप्तर्षयो ऽब्रुवन् ॥ 15c-f ≈ Matsyapurāṇa 145.31: दाराग्निहोत्रसम्बन्धमिज्या श्रौतस्य लक्षणम् । स्मार्तो वर्णाश्रमाचारो यमैश्च नियमैर्युतः ॥ ≈ MBh Indexes 1.36.10: दानाग्निहोत्रमिज्या च श्रौतस्यैतद्वि लक्षणम् । स्मार्तो वर्णाश्रमाचारो यमैश्च नियमैर्युतः ॥

13d सिद्धे°] C₄₅K₈₂K₁₀ ; सिद्धि C₉₄K₇E • व्यजायत] C₉₄C₄₅K₈₂ ; व्यजायते K₁₀E, व्यजायतः K₇ 13e स्वायम्भुवे] C₉₄K₈₂K₇ ; स्वायम्भुवो C₄₅, स्वयम्भुवे K₁₀E • ऽन्तरे त्वासन्] conj. ; ऽन्तरे त्वासि C₉₄C₄₅K₈₂, ऽन्तरे त्वासीत् K₁₀, ऽन्तरे त्वासं K₇, ऽन्तरेवासि E 14a धर्म°] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀ ; धर्म K₇, धर्मः E 14c कौतूहल°] C₉₄K₈₂K₁₀K₇E ; कौतूहल° C₄₅ • °तीवं मे] C₉₄K₈₂K₁₀K₇E ; °तीव मे C₄₅ 14d कर्तय°] em. ; कीर्तय C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E • °संशयम्] C₉₄K₈₂K₇E ; °संशयः C₄₅K₁₀ 15a श्रुति°] C₉₄K₈₂K₁₀K₇ ; श्रुतिः C₄₅E ab °द्वयोर्मूर्तिधर्म°] C₉₄ ; °द्वयोर्मूर्ति धर्म° C₄₅K₈₂K₁₀, °द्वयोर्मूर्ति धर्म° K₇, °द्वयोर्मूर्ति धर्म° E 15b °कीर्तिता] C₉₄C₄₅K₈₂E ; °कीर्तितः K₁₀, कीर्तिताः K₇ 15cd °बन्धमि°] em. ; °बद्ध इ° C₉₄C₄₅K₈₂K₇, °बन्ध इ° K₁₀E 15d श्रौतस्य] em. ; श्रौतस्य C₉₄C₄₅K₇, श्रौत्रस्य K₈₂, श्रोत्रस्य K₁₀, श्रुतस्य E 15e स्मार्तो°] em. ; स्मार्त C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E 16a नियम°] C₉₄C₄₅K₁₀K₇E ; नियमै° K₈₂ 16d °मानृशंस्यं] em. ; °मनृशंस्यो C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀E, °मानृशंस्या K₇ 17a धन्या°] E ; धन्यः C₉₄C₄₅K₁₀K₇, धन्यं K₈₂ • माधुर्य°] E ; माधुर्य° C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇ 17b आर्जवं च] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇ ; आर्जवश्च E 17d °माहुर्म°] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀E ; °माहु म° K₇ 18b शृणुष्वा°] C₉₄C₄₅K₇E ; शृणुष्व° K₈₂K₁₀ 18c बन्धो°] C₉₄C₄₅K₈₂K₇ ; बद्धो K₁₀, बन्ध E 18e हिंसा°] C₉₄K₈₂K₇ ; हिंसा C₄₅K₁₀E • °विधामाहु°] C₄₅K₈₂K₇ ; °विधमाहु° C₉₄, °विधान्याहु° K₁₀, °विध प्राहु° E

काष्ठलोष्टकशाद्यैस्तु ताडयन्तीह निर्दयाः ।
तत्प्रहारविभिन्नाङ्गो मृतवध्यमवाप्नुयात् ॥ ३:१९ ॥
बद्धा पादौ भुजोरश्च शिरोरुक्कण्ठपाशिताः ।
अनाहता म्रियन्त्येवं वधो बन्धनजः स्मृतः ॥ ३:२० ॥
शत्रुचौरभयैघोरैः सिंहव्याघ्रगजोरगैः ।
त्रासनाद्वधमाप्नोति अन्यैर्वापि सुदुःसहैः ॥ ३:२१ ॥
यस्य यस्य हरेद्वित्तं तस्य तस्य वधः स्मृतः ।
वृत्तिजीवाभिभूतानां तद्वारान्निहतः स्मृतः ॥ ३:२२ ॥
विषवह्निशरशस्त्रैर्मायायोगबलेन वा ।
हिंसकान्याहु विप्रेन्द्र मुनयस्तत्त्वदर्शिनः ॥ ३:२३ ॥
अहिंसा परमं धर्मं यस्त्यजेत्स दुरात्मवान् ।
क्लेशायासविनिर्मुक्तं सर्वधर्मफलप्रदम् ॥ ३:२४ ॥
नातः परतरो मूर्खो नातः परतरं तमः ।
नातः परतरं दुःखं नातः परतरो ऽयशः ॥ ३:२५ ॥
नातः परतरं पापं नातः परतरं विषम् ।
नातः परतराविद्या नातः परं तपोधन ॥ ३:२६ ॥
यो हिनस्ति न भूतानि उद्भिज्जादि चतुर्विधम् ।
स भवेत्पुरुषः श्रेष्ठः सर्वभूतदयान्वितः ॥ ३:२७ ॥
सर्वभूतदयां नित्यं यः करोति स पण्डितः ।
स यज्वा स तपस्वी च स दाता स दृढव्रतः ॥ ३:२८ ॥

19a काष्ठलोष्टः] C₉₄C₄₅K₈₂K₇E ; काष्ठः K₁₀ 19b निर्दयाः] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇ ; निर्दया E
19c भिन्नाङ्गो] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇ ; भिन्नाङ्गा E 19d वध्यमवाः] C₄₅K₈₂K₁₀K₇E ; वध्यमवाः
C₉₄ 20a भुजोरश्च] C₉₄C₄₅K₁₀K₇ ; भुजोरश्च K₈₂E 20b शिरोरुक्कण्ठः] em. ; शिरोरुक्कण्ठः C₉₄
C₄₅K₈₂K₁₀K₇ ; शिरोरुः कण्ठः E 20c अनाहता म्रियन्त्येवं] C₉₄C₄₅K₈₂K₇E ; अनाहत म्रियन्त्येष
K₁₀ 20d वधो बन्धनजः स्मृतः] conj. ; नजाः स्मृताः C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀ , नजाः स्मृता K₇ , नज
स्मृतः E 21a चौरभयैघोरैः] C₉₄C₄₅K₈₂K₇E ; चौरभयै घोरैः K₁₀ 21d अन्यैर्वापि] C₉₄C₄₅K₈₂
K₁₀E ; अन्ये चापि K₇ 22a हरेद्विः] C₉₄C₄₅K₈₂K₇E ; हरे विः K₁₀ 22b वधः] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀
K₇ ; वध E 22a अभिभूतानां] C₉₄C₄₅K₈₂K₇E ; अभिभूतानां K₁₀ 22b तद्वारान्निः] C₉₄C₄₅K₈₂
K₁₀K₇ ; तद्वारान्निः E 23ab शस्त्रैर्मायाः] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀ ; शस्त्रै माः K₇ , शस्त्रैर्मयाः
E 23c हिंसकान्याहुः] C₄₅K₁₀K₇ ; हिंसकान्याहुः C₉₄K₈₂ (unmetr.) , हिंसकेत्याहुः E 24c परमं
धर्मं] C₉₄C₄₅K₈₂E ; परमं धर्म K₁₀ , परमो धर्म K₇ 24d त्यजेत्स दुरात्मवान्] C₄₅K₇E ; त्यजेच्छ
दुरात्मः C₉₄ , त्यजेत्सुदुरात्मवान् K₈₂ , त्यजेत्स दुरात्मनम् K₁₀ 25b तरोः] C₉₄C₄₅^{Pc}K₈₂K₁₀K₇ ;
तन् C₄₅^{ac}E 26d परं तपोधन] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇ ; पर तपोधमाः E 27a यो हिनस्ति न] C₉₄C₄₅
K₈₂K₇ ; यो न हि नस्ति न K₁₀ , यो हि नास्ति न E 27b उद्भिज्जादि] em. ; उद्भिज्जादि C₉₄C₄₅
K₁₀K₇E , उद्भिज्जानि K₈₂ • विधम्] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀E ; विधिं K₇ 27c पुरुषः] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇
; पुरुषः E 28a दयां नित्यं] C₉₄K₈₂E ; दया नित्यं C₄₅K₁₀ , दया नित्य K₇ 28c यज्वा]
C₉₄C₄₅K₈₂K₇E ; यज्या K₁₀

अहिंसा परमं तीर्थमहिंसा परमं तपः ।
 अहिंसा परमं दानमहिंसा परमं सुखम् ॥ ३:२९ ॥
 अहिंसा परमो यज्ञः अहिंसा परमं व्रतम् ।
 अहिंसा परमं ज्ञानमहिंसा परमा क्रिया ॥ ३:३० ॥
 अहिंसा परमं शौचमहिंसा परमो दमः ।
 अहिंसा परमो लाभः अहिंसा परमं यशः ॥ ३:३१ ॥
 अहिंसा परमो धर्मः अहिंसा परमा गतिः ।
 अहिंसा परमं ब्रह्म अहिंसा परमः शिवः ॥ ३:३२ ॥
 मांसाशनान्निवर्तेत मनसापि न काङ्क्षयेत् ।
 स महत्फलमाप्नोति यस्तु मांसं विवर्जयेत् ॥ ३:३३ ॥
 स्वमांसं परमांसेन यो वर्धयितुमिच्छति ।
 अनभ्यर्च्य पितृन्देवान्न ततो ऽन्यो ऽस्ति पापकृत् ॥ ३:३४ ॥
 मधुपर्के च यज्ञे च पितृदैवतकर्मणि ।
 अत्रैव पशवो हिंस्या नान्यत्र मनुरब्रवीत् ॥ ३:३५ ॥
 क्रीत्वा स्वयं वाप्युत्पाद्य परोपहतमेव वा ।
 देवान्पितृश्चार्चयित्वा खादन्मांसं न दोषभाक् ॥ ३:३६ ॥
 वेदयज्ञतपस्तीर्थदानशीलक्रियाव्रतैः ।

29 This and the following verses are similar to MBh 13.117.37-38 • C₀₂ resumes here in 189.jpg, f. 273r (sic!) with रमं सुखम् (3.30b) After pādas cd, E inserts this: अहिंसा परमा कीर्ति अहिंसा परमो दमः, which is not to be found in CK₈₂K₁₀K₇ 34ab = MBh 13.116.14ab and 13.116.34ab ≈ Uttarottara 2.XXxx: स्वमांसं परमांसेन यो देहे वृद्धिमिच्छति 34 ≈ Manu 5.52 35 ≈ Manu 5.41 36 = Manu 5.32 (in Olivelle's critical edition; other editions read परोपकृत°)

29a परमं ती°] C₉₄K₈₂K₁₀K₇E ; परन्ती° C₄₅ 30a यज्ञः] C₄₅C₀₂K₁₀E ; यज्ञर् C₉₄, यज्ञ K₈₂ K₇ 30c परमं] CK₈₂K₁₀K₇ ; परमो E 30d परमा] CK₈₂K₇E ; परमां K₁₀ 31ab omitted in E 31c लाभः] K₇ ; लाभ C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀E, लाभो C₀₂ 31d परमं] CK₁₀K₇E ; परमा K₈₂ 32a धर्मः] K₈₂K₇ ; धर्म C₉₄C₄₅E, धर्मो C₀₂, धर्म् K₁₀ 32b अहिंसा परमा गतिः] CK₈₂K₇ ; ××××××× K₁₀, अहिंसा परमो गतिः E 32e अहिंसा परमं ब्रह्म] CK₈₂E ; अहिंसा परमं ब्रह्म K₁₀, अहिंसा परमं ब्रह्म K₇ 33a मांसाशनान्नि°] C₉₄C₄₅E ; मान्साशन नि° C₀₂, मांसाशनान्नि° K₈₂, मन्सासनान्नि° K₁₀, मांसशानान्नि° K₇ 33d मांसं] CK₈₂ ; मांस K₁₀E, मांस K₇ 34a °मांसेन] CK₈₂K₁₀E ; °मासेन K₇ 34b वर्धयितु°] CK₈₂K₇E ; वर्द्धयति K₁₀ 34c पितृन्] C₉₄C₄₅K₈₂K₇ ; पितृन् C₀₂E, पितृन् K₁₀ 34d ततो ऽन्यो] CK₈₂K₁₀K₇ ; तदन्यो E 35b °दैवत°] C₉₄C₄₅K₈₂K₇E ; °देवत° C₀₂ K₁₀ 35c अत्रैव पशवो हिंस्या] C₉₄C₀₂K₇E ; अत्रैव पशवो हिंसा C₄₅, अत्रैव पशवो हिंस्यान् K₈₂, ××××××× K₁₀ 35d नान्यत्र मनुरब्रवीत्] CK₈₂K₇E ; ××त्र मनुरब्रवीत् K₁₀ 36a क्रीत्वा] CK₈₂K₁₀K₇ ; कृत्वा E • °प्युत्पाद्य] CK₈₂K₁₀K₇ ; °प्युत्पाद्या° E 36b °हृत°] CK₈₂K₁₀K₇ ; °हित° E • वा] CK₈₂K₁₀K₇ ; च E 36c पितृश्चार्चयित्वा] CK₈₂K₇ ; पितृश्चार्चयित्वा K₁₀, पितृश्चार्चयित्वा E 36d मांसं] CK₈₂K₁₀E ; मांस K₇ 37b °शील°] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E ; °शल° C₀₂

मांसाहारनिवृत्तानां षोडशांशं न पूर्यते ॥ ३:३७॥
 मृगाः पर्णतृणाहारादजमेषगवादिभिः ।
 सुखिनो बलवन्तश्च विचरन्ति महीतले ॥ ३:३८॥
 वानराः फलमाहारा राक्षसा रुधिरप्रियाः ।
 निहता राक्षसाः सर्वे वानरैः फलभोजिभिः ॥ ३:३९॥
 तस्मान्मांसं न हीहेत बलकामेन भो द्विज ।
 बलेन च गुणाकाशात्परतो भयभीरुणा ॥ ३:४०॥
 अहिंसकसमो नास्ति दानयज्ञसमीहया ।
 इह लोके यशः कीर्तिः परत्र च परा गतिः ॥ ३:४१॥
 त्रैलोक्यं मणिरत्नपूर्णमखिलं दत्त्वोत्तमे ब्राह्मणे
 कोटीयज्ञसहस्रपद्मयुतं दत्त्वा महीं दक्षिणाम् ।
 तीर्थानां च सहस्रकोटिनियुतं स्नात्वा सकृन्मानवः
 एतत्पुण्यफलमहिंसकजनः प्राप्नोति निःसंशयः ॥ ३:४२॥

॥ इति वृषसारसंग्रहे अहिंसाप्रशंसा नामाध्यायस्तृतीयः ॥

37c °वृत्तानां] CK₈₂K₇ ; °वृत्ताना K₁₀ , °वृत्तीनां E 37d न] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; त C₄₅
 38a पर्ण°] CK₁₀K₇ ; पण्ण° K₈₂ ; पर्णा° E 38ab °हाराद°] C₉₄C₀₂K₁₀^{pc}K₇E ; °हाद° K₁₀^{ac} ,
 °हारा अ° C₄₅K₈₂ 39ab °हारा रा°] C₄₅K₈₂K₁₀ ; °हाराद्रा° C₉₄C₀₂K₇E 39d °भोजिभिः] C
 K₈₂K₁₀K₇ ; °भोगिभिः E 40a मांसं] CK₈₂K₁₀E ; मांसं K₇ 40b हीहेत] CK₇E ; हीयेत K₈₂K₁₀
 40c गुणाकाशा°] CK₈₂K₁₀K₇ ; गुणा कुर्या° E 41b °यज्ञसमीहया] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀ ; °धर्मसमीहया
 C₀₂ , °यज्ञसमीहयाः K₇ , °धर्मसमीहय E 41c यशः] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E ; यशं C₀₂ 41d परा
 गतिः] C₀₂K₈₂K₇ ; परा गतिः] C₉₄ , पराङ्गतिम् C₄₅K₁₀ , परा गतिः E 42a त्रैलोक्यं] CK₈₂K₇
 E ; त्रैलोक्य K₁₀ • अखिलं दत्त्वोत्तमे ब्राह्मणे] C₄₅C₀₂K₁₀K₇E ; अखिलं***** C₉₄ , अखिलं
 दत्त्वोत्तमे ब्राह्मणे K₈₂ 42b कोटीयज्ञसहस्रपद्मम्] C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; ***** C₉₄ • महीं] C₉₄
 C₄₅K₈₂K₁₀K₇E ; मही C₀₂ 42c °कोटि°] CK₈₂K₁₀K₇ ; °कोटी° E (unmetr.) • स्नात्वा] C₉₄C₀₂
 K₈₂K₁₀K₇E ; स्ना ऽ C₄₅ 42d °फलमहिंस°] CK₈₂K₁₀E ; °फलं त्वहिंस° K₇ • निःसंशयः] C₀₂
 K₈₂K₁₀K₇ ; **** C₉₄ , निःसंशय* C₄₅ , निःसंशय E Colophon: नामाध्यायस्तृतीयः] CK₈₂K₁₀
 ; नामाध्यायस्तृतीय K₇ , नामस्तृतीयो ऽध्यायः E

[चतुर्थो ऽध्यायः]

[यमेषु सत्यम् (२)]

अनर्थयज्ञ उवाच ।

सद्भावः सत्यमित्याहुर्दृष्टप्रत्ययमेव वा ।

यथाभूतार्थकथनं तत्सत्यकथनं स्मृतम् ॥ ४:१॥

आक्रोशताडनादीनि यः सहेतु सुदुःसहम् ।

क्षमते यो जितात्मा तु स च सत्यमुदाहृतम् ॥ ४:२॥

वधार्थमुद्यतः शस्त्रं यदि पृच्छेत कर्हिचित् ।

न तत्र सत्यं वक्तव्यमनृतं सत्यमुच्यते ॥ ४:३॥

वधार्हः पुरुषः कश्चिद्भजेत्पथि भयातुरः ।

पृच्छतो ऽपि न वक्तव्यं सत्यं तद्वापि उच्यते ॥ ४:४॥

न नर्मयुक्तमनृतं हिनस्ति

न स्त्रीषु राजन्न विवाहकाले ।

प्राणात्यये सर्वधनापहारे

पञ्चानृतं सत्यमुदाहरन्ति ॥ ४:५॥

देवमानुषतिर्येषु सत्यं धर्मः परो यतः ।

5 cf. MBh 1.77.16: न नर्मयुक्तं वचनं हिनस्ति न स्त्रीषु राजन्न विवाहकाले । प्राणात्यये सर्वधनापहारे पञ्चानृतान्याहुरपातकानि ॥; MBh 12.159.28: न नर्मयुक्तं वचनं हिनस्ति न स्त्रीषु राजन्न विवाहकाले । न गुर्वर्थे नात्मनो जीवितार्थे पञ्चानृतान्याहुरपातकानि ॥; MatPu 31.16: न नर्मयुक्तं वचनं हिनस्ति न स्त्रीषु राजन्न विवाहकाले । प्राणात्यये सर्वधनापहारे पञ्चानृतान्याहुरपातकानि ॥; Kaundinya's commentary ad PS 1.9: गोब्राह्मणार्थे ऽवचनं हिमस्ति न स्त्रीषु राजन्न विवाहकाले । प्राणात्यये सर्वधनापहारे पञ्चानृतानि आहुरपातकानि ॥; Abhidharmakośabhāṣya 24114-24117 : न नर्मयुक्तमनृतं हि नास्ति न स्त्रीषु राजन्न विवाहकाले । प्राणात्यये सर्वधनापहारे पञ्चानृताञ् ? आहुरपातकानि ॥

1a सद्भावः] CK₈₂K₇ ; सद्भाव° K₁₀E 1ab सत्यमित्याहुर्दृ°] C₄₅K₈₂K₇E ; सत्यमित्याहु दृ° C₉₄ , सत्यमित्याहु दृ° C₀₂ , सत्यामित्याहुर्दृ° K₁₀ 1b °प्रत्यय°] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀ ; °प्रत्य° C₀₂ , °प्रत्येय° K₇ , प्रत्यक्ष° E 1c यथाभूतार्थकथनं] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E ; यथाभूतार्थ° C₀₂^{ac} , यथाभूतार्थ° कथनं C₀₂^{pc} 1d तत्सत्यकथनं] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; तत्सत्यकथक° C₄₅ , कथनं स्मृतं C₀₂^{ac} , सत्यकथनं स्मृतं C₀₂^{pc} 2a °ताडना°] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; °नाडना° C₄₅ 2b सुदुःसहम्] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E ; सुदुसहं C₀₂ 2d सत्यमुदाहृतम्] C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; (सत्य)मुदाहृतम् C₉₄ 3a °द्यतः] CK₁₀K₇E ; °द्यत K₈₂ • शस्त्रं] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇ ; शस्त्र C₀₂ , सत्य C₄₅E 3b कर्हिचित्] CE ; कर्हिचित् K₈₂K₁₀K₇ 3c सत्यं] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇ ; सत्य C₄₅E 4b °तुरः] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; °तुर C₄₅ 4c पृच्छतो] CK₈₂K₁₀K₇ ; पृच्छते E 4d तद्वापि] CK₈₂K₇E ; तदपि K₁₀ 5a हिनस्ति] C₉₄C₄₅K₁₀K₇ ; हि नास्ति C₀₂K₈₂E 5b राजन्न] C₉₄C₄₅K₁₀K₇E ; राज न C₀₂ , राज्यं न K₈₂ 5c °त्यये] CK₈₂K₇E ; °त्यजे K₁₀ • °पहारे] C₉₄C₄₅K₈₂K₇E ; °पहारे C₀₂K₁₀ 6b °मानुष°] CK₈₂K₁₀E ; °मानुष्य° K₇

सत्यं श्रेष्ठं वरिष्ठं च सत्यं धर्मः सनातनः ॥ ४:६॥
 सत्यं सागरमव्यक्तं सत्यमक्षयभोगदम् ।
 सत्यं पोतः परत्रार्थं सत्यं पन्थानं विस्तरम् ॥ ४:७॥
 सत्यमिष्टगतिः प्रोक्तं सत्यं यज्ञमनुत्तमम् ।
 सत्यं तीर्थं परं तीर्थं सत्यं दानमनन्तकम् ॥ ४:८॥
 सत्यं शीलं तपो ज्ञानं सत्यं शौचं दमः शमः ।
 सत्यं सोपानमूर्ध्वस्य सत्यं कीर्तिर्यशः सुखम् ॥ ४:९॥
 अश्वमेधसहस्रं च सत्यं च तुलया धृतम् ।
 अश्वमेधसहस्राद्धिं सत्यमेव विशिष्यते ॥ ४:१०॥
 सत्येन तपते सूर्यः सत्येन पृथिवी स्थिता ।
 सत्येन वायवो वान्ति सत्ये तोयं च शीतलम् ॥ ४:११॥
 तिष्ठन्ति सागराः सत्ये समयेन प्रियव्रतः ।
 सत्ये तिष्ठति गोविन्दो बलिबन्धनकारणात् ॥ ४:१२॥
 अग्निर्दहति सत्येन सत्येन शशिराचरः ।
 सत्येन विन्ध्यास्तिष्ठन्ति वर्धमानो न वर्धते ॥ ४:१३॥
 लोकालोकः स्थितः सत्ये मेरुः सत्ये प्रतिष्ठितः ।

9c cf. Varāhapurāṇa 193.36cd: सत्यं स्वर्गस्य सोपानं पारावारस्य नौरिव 10 ≈ Mārkaṇḍeyapurāṇa 8.42: अश्वमेधसहस्रं च सत्यं च तुलया धृतम् । अश्वमेधसहस्राद्धिं सत्यमेव विशिष्यते ॥ 10cd = MBh 1.69.22cd and 13.74.29cd 11c ≈ Varāhapurāṇa 193.37: सूर्यस्तपति सत्येन वातः सत्येन वाति च । अग्निर्दहति सत्येन सत्येन पृथिवी स्थिता ॥ 13c ≈ Varāhapurāṇa 193.37cd: अग्निर्दहति सत्येन सत्येन पृथिवी स्थिता

6c श्रेष्ठं] CK₈₂K₇ ; श्रेष्ठ K₁₀E • वरिष्ठं च] C₉₄C₄₅^{pc}C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; वरिष्ठम्वरिष्ठम्वच्च C₄₅^{ac} 6d सत्यं] C₉₄C₀₂K₈₂K₇E ; सत्यं • C₄₅K₁₀ • धर्मः] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇ ; धर्म C₀₂E 7a सत्यं] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E ; सत्य C₀₂ 7b सत्यमक्षयभोगदम्] C₉₄K₈₂K₁₀K₇ ; सत्यमक्षयभोगदम् C₄₅C₀₂ , सत्यमक्षयते नरं E 7c पोतः] CK₁₀K₇ ; पोत K₈₂ , प्रोक्तः E 7d पन्थानं विस्तरम्] CK₈₂K₁₀K₇ ; यज्ञानविस्तरम् E 8a ऽष्टगतिः] CK₈₂K₇E ; ऽष्टागतिः K₁₀ 8c तीर्थं] CK₈₂ ; तीर्थ K₁₀K₇ , तीर्थात् E 9a सत्यं] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; सत्य C₄₅ 9b शमः] CK₈₂K₇E ; शमम् K₁₀ 9c सत्यं] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀E ; सत्यं C₄₅ , सत्य K₇ 9d सुखम्] CK₈₂K₁₀K₇ ; सुखः E 10a ऽसहस्रं च] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E ; ऽसहस्रस्य C₀₂ 10b तुलया] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E ; तुल्यया C₀₂ 10c ऽसहस्राद्धिं] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E ; ऽसहस्रा हि C₀₂ 10d एव] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇ ; एवं C₀₂E 11ab सूर्यः सत्येन पृथिवी स्थिता] K₈₂K₇ ; सूर्यः सत्येन पृथि स्थिता: C₉₄ , सूर्यः सत्येन पृथिवी स्थिता C₄₅ , सूर्य सत्येन पृथिवी स्थिता: C₀₂ , सूर्य सत्ये] ××× वी स्थिता K₁₀ , सूर्यः सत्येन पृथिवी स्थिता: E 11c वायवो] C K₈₂K₇E ; वायवो K₁₀ 11d सत्ये] CK₈₂K₁₀K₇ ; सत्यात् E 12a सागराः] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E ; सागरा C₀₂ 12b समयेन] CK₈₂K₁₀K₇ ; सत्येन च E 13ab सत्येन सत्येन] CK₈₂^{pc}K₁₀E ; सत्येन K₈₂^{ac}K₇ 13b शशिराचरः] K₈₂K₁₀K₇ ; शशिभाचरः] C₉₄ , शशिचरः C₄₅ , स शिरा वरः C₀₂ , शशिभाष्करः E 13c विन्ध्यास्तिष्ठन्ति] C₉₄K₈₂K₇ ; विन्ध्यस्तिष्ठन्ति C₄₅K₁₀ , विन्ध्या तिष्ठन्ति C₀₂ , तिष्ठते विन्ध्यो E 14a ऽलोकः] E ; ऽलोक CK₈₂K₁₀K₇ • स्थितः] CK₈₂K₁₀E ; स्थिः K₇ • सत्ये] CK₈₂K₁₀K₇ ; सत्यं E 14b मेरुः] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇ ; मेरु C₀₂E

वेदास्तिष्ठन्ति सत्येषु धर्मः सत्ये प्रतिष्ठति ॥ ४:१४॥
 सत्यं गौः क्षरते क्षीरं सत्यं क्षीरे घृतं स्थितम् ।
 सत्ये जीवः स्थितो देहे सत्यं जीवः सनातनः ॥ ४:१५॥
 सत्यमेकेन सम्प्राप्तो धर्मसाधननिश्चयः ।
 रामराघववीर्येण सत्यमेकं सुरक्षितम् ॥ ४:१६॥
 एतत्सत्यविधानस्य कीर्तितं तव सुव्रत ।
 सर्वलोकहितार्थाय किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ ४:१७॥
 विगतराग उवाच ।
 न हि तृप्तिं विजानामि श्रुत्वा धर्मं तवाप्यहम् ।
 उपरिष्ठादतो भूयः कथयस्व तपोधन ॥ ४:१८॥

[यमेष्वस्तेयम् (३)]

अनर्थयज्ञ उवाच ।
 स्तेयं शृण्वथ विप्रेन्द्र पञ्चधा परिकीर्तितम् ।
 अदत्तादानमादौ तु उत्कोचं च ततः परम् ।
 प्रस्थव्याजस्तुलाव्याजः प्रसह्यस्तेय पञ्चमम् ॥ ४:१९॥
 धृष्टदुष्टप्रभावेन परद्रव्यापकर्षणम् ।
 वार्यमाणो ऽपि दुर्बुद्धिरदत्तादानमुच्यते ॥ ४:२०॥
 उत्कोचं शृणु विप्रेन्द्र धर्मसंकरकारकम् ।

14c वेदास्ति°] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇ ; देवास्ति° C₄₅ ; वेदा ति° E 14d सत्ये] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E ; धर्मे C₀₂ • प्रतिष्ठति] CK₈₂K₁₀E ; प्रतिष्ठति K₇^{ac} , प्रतिष्ठितः K₇^{pc} 15a गौः] C₉₄C₄₅K₈₂K₇E ; गौ C₀₂K₁₀ 15ab क्षीरं सत्यं] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; क्षीरं C₄₅^{ac} , क्षीरं नित्यं C₄₅ 15b क्षीरे घृतं स्थितम्] C₉₄C₄₅K₈₂K₇ ; क्षीरं घृतं स्थितम् C₀₂ , क्षीरे घृतं स्थितम् K₁₀ , क्षीरं स्थितं घृतम् E 15c सत्ये जीवः] CK₈₂K₁₀ ; सत्ये जीव K₇ , सत्यं जीव E 15d जीवः] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E ; जीव C₀₂ 16a सत्यमेकेन] C₉₄C₀₂K₈₂K₇E ; सत्यमेकेन K₁₀ , सत्यमेकेन C₄₅ 16b धर्म°] E ; धर्मः CK₈₂K₁₀K₇ • °निश्चयः] C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; °निश्चयः C₉₄ 16d सत्यमेकं] CK₈₂K₇E ; सत्यमेकं K₁₀ • सुरक्षितम्] C₉₄C₀₂K₁₀K₇E ; सुरक्षितः K₈₂ , सुरक्षितम् C₄₅ 17a एतत्सत्य°] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; एवं सत्य° C₄₅ 17b सुव्रत] C₉₄K₈₂K₇ ; सुव्रते C₄₅K₁₀ , सुव्रतः C₀₂ , सुव्रतं E 18a तृप्तिं] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E ; तृप्ति C₀₂ • विजानामि] CK₈₂K₇E ; विजानामि K₁₀ 18b श्रुत्वा धर्मं तवाप्यहम्] C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀K₇ ; श्रु धर्मन्तवाप्यहम् C₉₄ , धर्मं श्रुत्वा तथाप्यहम् E 18d °धन] C₀₂K₈₂K₁₀E ; °धन C₉₄ , °धनः C₄₅K₇ 19b °कीर्तितम्] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; °कीर्तिताम् C₄₅ 19d उत्कोचं च ततः] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇ ; त्कोच ततः C₄₅ , उत्कोचं चानृतः E 19c तुलाव्याजः] C₄₅K₇E ; तुलाव्याज C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀ 19d °सह्य°] CK₈₂K₇E ; °सह्य K₁₀ • °स्तेय] C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀E ; °स्तेन C₉₄K₇ • पञ्चमम्] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇ ; पञ्चमः C₀₂E 20a धृष्टदुष्ट°] C₉₄K₈₂K₇E ; धृष्टदुष्ट° C₄₅ , धृतदुष्ट° C₀₂ , दृष्टदुष्ट° K₁₀ 20b °कर्षणम्] CK₁₀K₇E ; °कर्षण K₈₂ 20b वार्यमाणो ऽपि] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; वार्यमाणो वि° C₄₅ 21a उत्कोचं] C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; उत्कोच C₉₄ • विप्रेन्द्र] CK₈₂K₇E ; विप्रेन्द्र K₁₀ 21b °संकर°] C₀₂K₈₂ ; °शङ्कर° C₉₄C₄₅K₁₀ , °संकर° K₇ , °संहार° E • °कारकम्] CK₁₀K₇E ; °कारकः K₈₂

मूल कार्यविनाशार्थमुत्कोचः परिगृह्यते ॥ ४:२१॥
 तेन चासौ विजानीयाद्रव्यलोभबलात्कृतम् ।
 प्रस्थव्याज-उपायेन कुटुम्बं त्रातुमिच्छति ॥ ४:२२॥
 तं च स्तेनम् विजानीयात्परद्रव्यापहारकम् ।
 तुलाव्याज-उपायेन परस्वार्थं हरेद्यदि ॥ ४:२३॥
 चौरलक्षणकाश्चान्ये कूटकापटिका नराः ।
 दुर्बलार्जवबालेषु च्छन्मना वा बलेन वा ॥ ४:२४॥
 अपहृत्य धनं मूढः स चोरश्चोर उच्यते ।
 नास्ति स्तेयसमं पापं नास्त्यधर्मश्च तत्समः ॥ ४:२५॥
 नास्ति स्तेनसमाकीर्तिर्नास्ति स्तेनसमो जनयः ।
 नास्ति स्तेयसमाविद्या नास्ति स्तेनसमः खलः ॥ ४:२६॥
 नास्ति स्तेनसम अज्ञो नास्ति स्तेनसमो ऽलसः ।
 नास्ति स्तेनसमो द्वेष्यो नास्ति स्तेनसमो ऽप्रियः ।
 नास्ति स्तेयसमं दुःखं नास्ति स्तेनसमो ऽयशः ॥ ४:२७॥
 प्रच्छन्नो ह्रियते च वित्तमथवा प्रत्यक्षमन्यो हरेत्
 निक्षेपाद्धनहारिणो ऽन्यमधमो व्याजेन चान्यो हरेत् ।

Cf. Umāmaheśvarasāmvāda 8.3cd: कूटकापटिकाश्चैव सत्यार्जवविवर्जिताः

21c °विनाशार्थ°] CK^{pc}₈₂K₁₀K₇E ; °विनाशार्थ° K^{ac}₈₂ 21d °त्कोचः] CK₈₂K₇ ; °त्कोचं K₁₀ , °त्कोच
 E 22ab विजानीयाद्] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E ; विजानीया द्र° C₀₂ 23a तं च स्तेनम्] C₉₄ ; तच्च
 स्तेन C₄₅ , तं च स्तेयं K₈₂ , तच्च तेय K₁₀ , सो ऽपि तेन C₀₂E , तच्च तेन K₇ 23b °हारकम्] C₉₄C₄₅
 K^{pc}₈₂K₇E ; °हारकः C₀₂ , °हारका K^{ac}₈₂ °हारकाः K₁₀ 23d परस्वार्थ°] C₉₄C₀₂K₈₂K₇ ; परस्वार्थ C₄₅
 K₁₀ , परस्यार्थ° E • हरेद्यदि] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; हरेद्यदि C₄₅ 24b कूटकापटिका] K₁₀ ; कुटका
 यटिका C₉₄ , कूटकायटिका C₄₅C₀₂K₈₂K₇ , कूटकार्यटिका K^{pc}₈₂E 24c °र्जव°] CK₈₂K₇E ; °जव°
 K₁₀ 24d च्छन्मना] E ; च्छन्मना CK₈₂K₁₀ , च्छत्माना K₇ 25ab मूढः स] CK₈₂K₇E ; मूढास्स
 K₁₀ 25b चोरश्चोर] C₉₄C₀₂K₁₀E ; चौर चोर C₄₅ , चौरश्चौर K₈₂ , चौरश्चोर K₇ 25cd omitted
 in E 25c स्तेय°] K₈₂K₇ ; तेन C₉₄ , स्तेन° C₄₅C₀₂K₁₀ , omitted in E 25d °समः] C₉₄C₄₅
 K₈₂K₁₀K₇ ; °समं C₀₂ , omitted in E 26ab omitted in E 26a स्तेन°] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀ ; तेन
 C₀₂ , स्तेय° K₇ , omitted in E 26b स्तेन°] CK₁₀E ; स्तेय° K₈₂K₇ 26c स्तेय°] K₈₂K₇E ;
 स्तेन° CK₁₀ • °समा] C₀₂K₁₀ ; °समो C₉₄C₄₅K₈₂K₇E 26d स्तेन°] CK₁₀ ; स्तेय° K₈₂K₇ ,
 तेन E 27a स्तेन°] C₉₄C₄₅K₁₀K₇ ; स्तेय° C₀₂K₈₂E • °सम] CK₈₂K₇E (unmetr.) ; °समं K₁₀
 27b स्तेन°] C₉₄C₄₅K₁₀ ; स्तेय° C₀₂K₈₂K₇ , तेन E 27c स्तेन°] C₉₄C₄₅K₁₀ ; स्तेय° C₀₂K₈₂K₇ ,
 तेन E 27d स्तेन°] K₁₀ ; स्तेय° CK₈₂K₇E 27e स्तेय°] C₀₂ ; स्तेन° C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀ , स्तेन्य°
 K₇ , तेन E 27f स्तेन°] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀ ; स्तेय° C₀₂K₇ , तेन E 28a प्रच्छन्नो] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇
 E ; प्रस्थन्नो C₄₅ • च वित्तमथवा] K^{pc}₈₂E ; वित्तम् C₉₄K^{ac}₈₂K₁₀ , ऽर्थमन्यपुरुषः C₄₅K₇ , चित्त C₀₂
 • प्रत्यक्षमन्यो] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇ ; प्रत्यक्षमनो C₄₅ , प्रत्यक्षमन्ये E

अन्ये लेख्यविकल्पनाहृतधना अन्यो हृताद्वै हृता
अन्यः क्रीतधनो परो † धयहृत† एते जघन्याः स्मृताः ॥ ४:२८॥

स्तेनस्तुल्य न मूढमस्ति पुरुषो धर्मार्थहीनो ऽधमः
यावज्जीवति शङ्कया नरपतेः संव्रस्यमानो रटन् ।

प्राप्तः शासन तीव्रसह्यविषमं प्राप्नोति कर्मेरितः
कालेन म्रियते स याति निरयमाक्रन्दमानो भृशम् ॥ ४:२९॥

नीत्वा दुर्गतिकोटिकल्प निरयात्तिर्यत्वमायान्ति ते
तिर्यत्वे च तथैवमेकशतिकं प्रभ्रम्य वर्षाबुदम् ।
मानुष्यं तदवाप्नुवन्ति विपुले दारिद्र्यरोगाकुलम्
तस्माद्दुर्गतिहेतुकर्म सकलं त्यक्त्वा शिवं चाश्रयेत् ॥ ४:३०॥

[यमेष्वानृशंस्यम् (४)]

अष्टमूर्तिशिवद्वेष्टा पितुर्मातुश्च यो द्विषेत् ।

The lower folio side in exposure 49 in K₁₀ is rather blurred and seems to be partly erased, therefore all the readings in this MS for verses 4.29–46 are rather uncertain, even if not indicated explicitly.

28b निक्षेपाद्धन°] C₉₄C₄₅K₈₂ ; निक्षेपा धन° C₀₂K₁₀K₇ , निक्षेपात्रय° E • °हारिणो] C₉₄C₀₂K₈₂K₇
E ; °हारिण्यो C₄₅ , °हारिणा K₁₀ • °न्यमधमो] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇ ; °न्यमधनो C₀₂ , °न्यविधयो
E • चान्यो] CK₈₂K₁₀K₇ ; चान्या E • हरेत्] CK₁₀K₇E ; हरे K₈₂ 28c अन्ये लेख्य°] corr. ; अन्या
लेख° C₄₅C₀₂ ; अन्यो लेख्य° C₉₄ , अन्यो लेख्य° K₈₂K₁₀K₇ , अन्योल्लेख्य E • °धना अन्यो]
C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; °धन्यो C₄₅ • हृताद्वै] CK₇E ; हृतद्वै K₈₂ , हृताद्वै K₁₀ 28d अन्यः क्रीतधनो]
CK₈₂K₁₀ ; अन्य क्रीतधनो K₇ , अनाश्रीतधनं E • परो धयहृत] C₉₄C₀₂K₁₀ ; परो धयहृत C₄₅
 , परो धनहृत K₈₂ , परोधप्रहृत K₇ , मदा ह्यपहृत E • जघन्याः] CK₈₂K₁₀K₇ ; जघन्यः E
29a स्तेनस्तुल्य] E ; स्तेनस्तुल्य C₉₄C₄₅K₇ (unmetr.) , स्तेयस्तुल्य C₀₂ , स्तेयस्तुल्य K₈₂ (unmetr.) ,
तेन तुल्य K₁₀ (unmetr.) 29b यावज्जीवति] CK₈₂K₁₀K₇ ; यावत्तज्जीवति E • °पतेः] C₄₅K₁₀K₇ ;
°पतिः C₉₄C₀₂K₈₂E • संव्रस्यमानो रटन्] CK₈₂K₁₀K₇ ; संव्रस्यमानो शठः E 29c प्राप्तः] CK₁₀K₇E
 ; प्राप्त° K₈₂ • °सह्य°] CK₈₂K₇ ; ×× K₁₀ , °सद्य° E • °विषमं] em. ; °विषमः CK₈₂K₇E , ×××
K₁₀ • कर्मेरितः] C₄₅C₀₂K₈₂K₇E ; कर्मेरितः C₉₄ , ××रितः K₁₀ 29d निरयमाक्रन्दमानो] CK₈₂ ;
निरयमाक्रन्दमानो K₁₀ , निरय स क्रन्दमानो K₇ , नियममाक्रन्दमानो E 30a निरयात्तिर्यत्व°]
C₄₅K₈₂ ; निरयान्तिर्यत्व° C₉₄ , निरया तिर्यत्व° C₀₂ , निरयात्तिर्यत्व° K₁₀ , निरयान्तिर्यक्ष°
K₇ , निरयान्तिर्यक्त्व° E 30b तिर्यत्वे] CK₈₂K₇ ; तिर्यत्वे K₁₀ , तिर्यक्त्व° E • तथैवमेकशतिकं]
C₄₅ ; तथैकमेकशतिकं C₉₄K₈₂K₇ , तथैकमेकशतिक C₀₂ , तथैकमेकशतिकं K₁₀ , तथैकमेकशतिकं
E • °भ्रम्य°] CK₇E ; °भ्रम्य K₈₂ , °भ्रम्य K₁₀ • वर्षाबुदम्] K₇^{pc} ; वर्षाबुदम् C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇^{ac}
 , वर्षाबुदः C₀₂E 30c मानुष्यं] C₉₄C₀₂K₈₂K₇E ; मानुष्य C₄₅ (unmetr.) , मानुष्य K₁₀ (top of
akṣaras lost) • विपुले] CK₈₂K₇ ; विपुले K₁₀ (top of akṣaras lost) , विपुलं E • दारिद्र्य°] CK₈₂
K₇ ; *रि* K₁₀ , दारिद्र्य° E 30d तस्माद्दु°] C₉₄C₄₅K₈₂K₇E ; तस्मा दु° C₀₂ , तस्मा दु° K₁₀ •
चाश्रयेत्] CK₁₀K₇E ; चाश्रत् K₈₂

गवां वा अतिथेर्द्वेष्टा नृशंसाः पञ्च एव ते ॥ ४:३१॥
 अष्टमूर्तिः शिवः साक्षात्पञ्चव्योमसमन्वितः ।
 सूर्यः सोमश्च दीक्षश्च दूषकः स नृशंसकः ॥ ४:३२॥
 पिताकाशसमो ज्ञेयो जन्मोत्पत्तिकरः पिता ।
 पितृदैवतमादित्यमानृशंस तमन्वितः ॥ ४:३३॥
 पृथ्व्यां गुरुतरी माता को न वन्देत् मातरम् ।
 यज्ञदानतपोवेदास्तेन सर्वकृतं भवेत् ॥ ४:३४॥
 गावः पवित्रं मङ्गल्यं देवतानां च देवताः ।
 सर्वदेवमया गावस्तस्मादेव न हिंसयेत् ॥ ४:३५॥
 जातमात्रस्य लोकस्य गावस्त्राता न संशयः ।
 घृतं क्षीरं दधि मूत्रं शकृत्कर्षणमेव च ॥ ४:३६॥
 पञ्चामृतं पञ्चपवित्रपूतं
 ये पञ्चगव्यं पुरुषाः पिबन्ति ।
 ते वाजिमेधस्य फलं लभन्ति
 तदक्षयं स्वर्गमवाप्नुवन्ति ॥ ४:३७॥
 गोभिर्न तुल्यं धनमस्ति किञ्चिद्
 दुह्यन्ति वाह्यन्ति बहिश्चरन्ति ।

35a ≈ Viṣṇusmṛti 23.57c: गावः पवित्रमङ्गल्यं (गोषु लोकाः प्रतिष्ठिताः) cf. also MBh Indices 13.15.33: गावः पवित्रं परमं गोषु लोकाः प्रतिष्ठिताः and Agnipurāṇa 291.1cd: गावः पवित्रा माङ्गल्या गोषु लोकाः प्रतिष्ठिताः

31a °शिव°] CK₈₂K₁₀E ; °शिवं K₇ 31c गवां वा] C₉₄C₀₂K₈₂K₇E ; अवाम्वा C₄₅ , ★*स्वा K₁₀ •
 अतिथेर्द्वे°] C₉₄C₄₅K₁₀K₇E ; अतिथेर्द्वे° C₀₂ , अतिथेर्द्वे° K₈₂ 31d नृशंसाः] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀ ; नृशंसा
 C₄₅K₇E 32a °मूर्तिः] CK₈₂K₁₀K₇ ; °मूर्ति° E 32b °न्वितः] C₉₄C₄₅K₈₂K₇E ; °न्विताः C₀₂K₁₀
 32c सूर्यः] CK₈₂ ; {सूर्य°} K₁₀K₇ , सूर्य° E • दीक्ष°] CK₈₂K₇ ; {दी°} K₁₀ , दीक्षु° E 33b °करः
 पिता] C₉₄C₄₅K₈₂K₇E ; °करः पिता K₁₀ , °करपिताः C₀₂ 33c °दैवत°] C₉₄C₀₂K₈₂K₇E ;
 °देवत° C₄₅ , °वत° K₁₀ 33cd °दित्यमानृशंस तमन्वितः] em. ; °दिश्वमानृशंस तमन्वितः C₉₄C₄₅
 , °दित्यमनृशंस तमन्वितः C₀₂K₁₀ , °दिश्व अनृशंस तमान्वितः K₈₂ , °दिश्वमनृशंस तमान्वितः K₇ ,
 °दित्यम्मानृशंस ततो ऽन्वितः E 34a पृथ्व्यां] E ; पृथ्व्या C₉₄C₄₅K₇ , {पृथ्व्या} C₀₂K₈₂ , पृथ्वी K₁₀
 34b वन्देत्] C₉₄K₈₂K₁₀K₇E ; वन्देन वन्देत् C₄₅ , वन्द्येत् C₀₂ 35a पवित्रं] CK₈₂K₇E ; {पवित्र} K₁₀
 • मङ्गल्यं] C₉₄C₄₅K₈₂ ; {मङ्गल्यं} K₁₀ , माङ्गल्यं C₀₂K₇E • देवताः] CK₇ ; दैवताः K₈₂ , {देवताः} K₁₀ , देवता E 35d °स्मादेव] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇ ; °स्मादुव C₄₅ , °स्माद्गावं E 36a जातमात्रस्य
 लोकस्य] C₉₄C₀₂K₈₂K₇E ; जातमात्रस्य लोकस्य K₁₀ , सतसातस्य C₄₅^{acc} , सतसातस्य लोकस्य
 C₄₅^{pc} 36d शकृत्क°] C₉₄C₀₂K₈₂K₇E ; {शकृत्क°} K₁₀ , क्षत्क° C₄₅ 37a °पवित्रपूतम्] C₀₂K₈₂E ;
 °पवित्रपूतन C₉₄ (unmetr.) , °पवित्रं C₄₅ (unmetr.) , °पवित्रपूत K₁₀ , °पवित्रपूतनं K₇ (unmetr.)
 37b °गव्यं] C₉₄C₄₅K₈₂K₇E ; °गव्या C₀₂ , {°गव्या} K₁₀ • पुरुषाः] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇ ; पुरुषा
 C₀₂ , पुरुषः E • पिबन्ति] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E ; विवन्ति C₀₂ 37c लभन्ति] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E ;
 भवन्ति C₀₂ 37d स्वर्ग°] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; स्व° C₄₅ 38a गोभिर्न] K₇ ; गोभिस्तु° CK₈₂K₁₀
 (unmetr.) , गावतु° E

तृणानि भुक्त्वा अमृतं स्रवन्ति
विप्रेषु दत्ताः कुलमुद्धरन्ति ॥ ४:३८ ॥

गवाह्निकं यश्च करोति नित्यम्
शुश्रूषणं यः कुरुते गवां तु ।
अशेषयज्ञतपदानपुण्यम्
लभत्यसौ तमनृशंसकर्ता ॥ ४:३९ ॥

अतिथिं यो ऽनुगच्छेत् अतिथिं यो ऽनुमन्यते ।
अतिथिं यो ऽनुपूज्येत अतिथिं यः प्रशंसते ॥ ४:४० ॥
अतिथिं यो न पीड्येत अतिथिं यो न दुष्यति ।
अतिथिप्रियकर्ता यः अतिथेः परिचारकः ॥ ४:४१ ॥
अतिथेः कृतसंतोषस्तस्य पुण्यमनन्तकम् ।
आसनेनार्धपाद्येन पादशौचजलेन च ॥ ४:४२ ॥
अन्नवस्त्रप्रदानैर्वा सर्वं वापि निवेदयेत् ।
पुत्रदारात्मनो वापि यो ऽतिथिमनुपूजयेत् ॥ ४:४३ ॥
श्रद्धया चाविकल्पेन अक्लीबमानसेन च ।
न पृच्छेद्गोत्रचरणं स्वाध्यायं देशजन्मनी ॥ ४:४४ ॥
चिन्तयेन्मनसा भक्त्या धर्मः स्वयमिहागतः ।
अश्वमेधसहस्राणि राजसूयशतानि च ॥ ४:४५ ॥

38a cf. MBh 13.51.26cd: गोभिस् तुल्यं न पश्यामि धनं किं चिद् इहाच्युत 44cd cf. MBh 13.62.18ab:
न पृच्छेद्गोत्रचरणं स्वाध्यायं देशमेव वा

38d दत्ताः] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇ ; दत्ता C₀₂ , दत्ता E 39a गवाह्निकं] C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; गवाह्निकं
C₉₄ • यश्च करोति] CK₈₂K₁₀K₇ ; यः प्रकरोति E 39b गवां तु] C₄₅K₇ ; गवान्तु C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀ ,
गवानाम् E 39c °तप°] CK₈₂K₇ ; °तप° K₁₀ , °जप° E 39d लभत्यसौ तमनृशंसकर्ता] C₄₅K₈₂
K₁₀K₇ ; लभत्यसौ तमनृशंसकर्ता C₉₄ , लभत्यसौ तमनृतं स कर्ता C₀₂ , भवत्यसौ धर्ममशेषकर्ता
E 40d प्रशंसते] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E ; प्रशंस्यते C₀₂ 41a न पीड्येत] C₉₄C₄₅K₈₂E ; न गच्छेत् C₀₂
(eyeskip to 4.40c) , न पी° K₁₀ , निपीड्येत K₇ 41b अतिथिं] C₉₄C₄₅K₈₂K₇E ; अति C₀₂ , ***
K₁₀ • न दुष्यति] C₉₄C₀₂K₈₂K₇E ; नुदुष्यति C₄₅ , *दुष्यति K₁₀ 41c अतिथि°] C₉₄K₈₂ ; अतिथिं
C₄₅C₀₂K₇E , अतिथि° K₁₀ • °प्रिय°] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E ; प्रियः C₀₂ • यः] C₄₅C₀₂K₁₀K₇E ; यर्
C₉₄ , य K₈₂ 42a अतिथेः] C₄₅C₀₂K₇ ; अतिथि° C₉₄K₈₂K₁₀ , अतिथिं E 42ab °संतोषस्तस्य]
C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; °संता यस्य C₄₅ 42b पुण्य°] CK₈₂K₁₀E ; पून° K₇ 42c °आर्घ°] CK₈₂K₁₀
K₇ ; °आर्घ्य° E 43a अन्नव°] C₉₄C₄₅K₈₂K₇E ; अन्नम्ब° C₀₂ , अन्नव° K₁₀ 43b निवेदयेत्]
CK₈₂K₁₀K₇ ; प्रदापयेत् E 43c °दारात्मनो] C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀K₇ ; °दारात्मनो C₉₄ , °दारात्मको
E 43d °पूजयेत्] C₉₄K₈₂E ; °पूज्यते C₄₅C₀₂K₁₀ , °पूजते K₇ 44a श्रद्धया] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E
; श्रद्धया C₀₂ • चाविकल्पेन] C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; चापि कल्पेन C₉₄ 44c °चरण°] CK₈₂K₁₀K₇ ;
°प्रवरं E 44d देशजन्मनी] C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; देशजन्मना C₉₄ 45a चिन्तयेन्म°] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀
E ; चिन्तयेन्म° C₄₅ , चिन्तयेन्म° K₇ 45b °गतः] C₉₄C₄₅K₈₂K₇E ; °गताः C₀₂ , गतम् K₁₀

पुण्डरीकसहस्रं च सर्वतीर्थतपःफलम् ।
 अतिथिर्यस्य तुष्येत नृशंसमतमुत्सृजेत् ॥ ४:४६॥
 स तस्य सकलं पुण्यं प्राप्नुयान्नात्र संशयः ।
 न गतिमतिथिज्ञस्य गतिमाप्नोति कर्हिचित् ॥ ४:४७॥
 तस्मादतिथिमायान्तमभिगच्छेत्कृताञ्जलिः ।
 सक्तुप्रस्थेन चैकेन यज्ञ आसीन्महाद्भुतः ॥ ४:४८॥
 अतिथिप्राप्तदानेन स्वशरीरं दिवंगतम् ।
 नकुलेन पुराधीतं विस्तरेण द्विजोत्तम ।
 विदितं च त्वया पूर्वं प्रस्थवार्त्ता च कीर्तिता ॥ ४:४९॥

[यमेषु दमः (५)]

दम एव मनुष्याणां धर्मसारसमुच्चयः ।
 दमो धर्मो दमः स्वर्गो दमः कीर्तिर्दमः सुखम् ॥ ४:५०॥
 दमो यज्ञो दमस्तीर्थं दमः पुण्यं दमस्तपः ।
 दमहीनमधर्मश्च दमः कामकुलप्रदः ॥ ४:५१॥
 निर्दमः करि मीनश्च पतङ्गभ्रमरमृगाः ।
 त्वग्जिह्वा च तथा घ्राणा चक्षुः श्रवणमिन्द्रियाः ॥ ४:५२॥
 दुर्जयेन्द्रियमेकैकं सर्वे प्राणहराः स्मृताः ।
 दमं यो जयते सम्यग्निर्दमो निधनं व्रजेत् ॥ ४:५३॥
 मृगो श्रोत्रवशान्मृत्युः पतङ्गाश्चक्षुषोर्मृताः ।

45d °सूय°] C₉₄K₈₂K₇E ; °सूर्य° C₄₅C₀₂ , °सूर्यार° K₁₀ 46b °तपः°] CK₈₂K₁₀E ; °तप° K₇
 (unmetr.) 46d नृशंसमतमुत्सृजेत्] C₉₄K₈₂K₇ ; नृशंसमत उत्सृजेत् C₄₅ , नृशंसकमममुत्सृजेत् C₀₂
 , नृसंसमतमुत्सृजेत् K₁₀ , न संशय समश्नुते E 47c न गतिम°] C₉₄C₄₅K₁₀K₇ ; न गति ना° K₈₂
 , न तिथिम° C₀₂E 47d कर्हिचित्] C₉₄E ; कर्हिचित् C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀K₇ 48a °यान्त°] C₉₄C₄₅K₈₂
 K₁₀K₇E ; °यान्ति° C₀₂ 48c सक्तु°] em. ; शक्तु° C₉₄C₄₅ , शक्तु° C₀₂ , शक्तु° K₈₂K₇ , शक्तु°
 K₁₀ , शक्ति° E • चैकेन] CK₈₂K₁₀E ; चैकेन K₇ 48d आसीन्महाद्भुतः] corr. ; आसीन्महाद्भुतः
 C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀ , आसी महद्भुतः C₀₂ , आसीन्महाद्भुतः K₇ , आसीन्महाद्भुतम् E 49a °दानेन] C₉₄
 C₄₅K₈₂K₁₀K₇E ; °प्रादानेन C₀₂ 49b स्व°] CK₈₂K₁₀ ; स° K₇ , स° E • °गतम्] C₉₄C₄₅K₈₂
 K₁₀K₇E ; °गतः C₀₂ 49d °त्तम] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇ ; °त्तमम् C₀₂ , °त्तमः E 49f कीर्तिता]
 C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇ ; कीर्तितम् C₀₂ , कीर्तिताः E 50b धर्मसार°] em. ; धर्मः सार° CK₈₂K₁₀K₇
 , धर्मभार° E 50c स्वर्गो] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E ; स्वर्ग C₀₂ 50d कीर्तिर्द°] C₉₄C₄₅K₁₀E ; कीर्ति
 द° C₀₂K₈₂K₇ 51a दमस्ती°] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; दम ती° C₄₅ 51d दमः] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇ ;
 दम C₀₂ , दम° E • काम°] CK₈₂K₁₀E ; काम° K₇ 52a °दमः] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E ; °दम C₀₂
 52b °भ्रमर°] CK₈₂K₁₀E (unmetr.) ; °भ्रमरार° K₇ 52c घ्राणा] C₉₄K₈₂K₁₀K₇E ; घ्राण C₄₅ , घ्राण
 C₀₂ 52d °न्द्रियाः] CK₈₂K₁₀K₇ ; °न्द्रियः E 53b सर्वे] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; सर्व° C₄₅ • °हराः]
 CK₈₂K₁₀K₇ ; °हरा E 54a मृगो] CK₈₂K₇ ; मृगो K₁₀E • श्रोत्र°] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀E ; श्रोत्र° C₀₂ ,
 श्रोत° K₇ • °वशा°] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; °वचशा° C₄₅

घ्राणया भ्रमरो नष्टो नष्टो मीनश्च जिह्वया ॥ ४:५४ ॥
 स्पर्शेन च करी नष्टो बन्धनावासदुःसहः ।
 किं पुनः पञ्चभुक्तानां मृत्युस्तेभ्यः किमद्भुतम् ॥ ४:५५ ॥
 पुरुरवातिलोभेन अतिकामेन दण्डकः ।
 सगरश्चातिदर्पेण अतिमानेन रावणः ॥ ४:५६ ॥
 अतिक्रोधेन सौदास अतिपानेन यादवाः ।
 अतितृष्णाच्च मान्धातो नहुषो द्विजवज्रया ॥ ४:५७ ॥
 अतिदानाद्बलिर्नष्ट अतिशौर्येण अर्जुनः ।
 अतिद्यूतान्नलो राजा नृगो गोहरणेन तु ॥ ४:५८ ॥
 दमेन हीनः पुरुषो द्विजेन्द्र
 स्वर्गं च मोक्षं च सुखं च नास्ति ।
 विज्ञानधर्मकुलकीर्तिनाशो
 भवन्ति विप्रा दमया विहीनाः ॥ ४:५९ ॥

[यमेषु घृणा (६)]

निर्घृणो न परत्रास्ति निर्घृणो न इहास्ति वै ।
 निर्घृणे न च धर्मो ऽस्ति निर्घृणे न तपो ऽस्ति वै ॥ ४:६० ॥
 परस्त्रीषु परार्थेषु परजीवापकर्षणे ।
 परनिन्दापरात्रेषु घृणां पञ्चसु कारयेत् ॥ ४:६१ ॥

58 After this verse, E adds: तस्माद्दम सदा स रक्षेत् अति सर्वत्र वर्जयेत् (understand: तस्माद्दमं सदा रक्षेत् अति सर्वत्र वर्जयेत्)

54b पतङ्गाश्च°] CK₈₂K₁₀K₇ ; पतङ्गा च° E • °षोर्मृताः] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀E ; °सो मृताः C₀₂ , °षो
 मृताः K₇ 54c घ्राणया] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; घ्रातया C₄₅ 54cd नष्टो नष्टो] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ;
 नष्टो C₄₅ 55b °सदुःसहः] C₉₄C₀₂K₈₂K₇E ; °सदुःसह C₄₅ , °सुदुस्सहः K₁₀ 55c पुनः] C₉₄C₄₅
 C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; पुन C₉₄ 55d तेभ्यः] CK₈₂K₁₀K₇ ; तेभ्य E 56a पुरुरवा°] corr. ; पुरुरवो
 C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇ , पुरुरवे C₀₂ , पुरुरवा° E • °तिलोभेन अतिकामेन] CK₈₂K₁₀K₇ ; °तिकामेन
 अतिलोभेन E 56b दण्डकः] CK₈₂K₁₀K₇ ; पुण्डकः E 56a सगर°] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E ; सागर°
 C₀₂ 57b अतिपानेन] CK₈₂K₁₀K₇ ; अतिपापेन E 57c अतितृष्णाच्च मान्धाता] conj. ; अतितृष्णा
 च मान्धातो C₉₄ , अतितृष्णा च मान्धातो C₄₅C₀₂K₈₂K₇ , अतितृष्णा च मन्धातो K₁₀ , अतितृष्णा
 च मानाच्च च E 57d नहुषो] CK₈₂K₇E ; नघुषो K₁₀ 58a °नष्ट] C₉₄K₈₂K₁₀K₇E ; °नष्टो C₄₅ ,
 नष्टो C₀₂ 58c अतिद्यूतान्नलो] C₉₄C₀₂K₁₀K₇ ; अतिद्यूतान्नरो C₄₅K₈₂ , तिख्यातान्नलो E 58d नृगो
 गो°] E ; नृगङ्गो° C₉₄C₀₂K₁₀K₇ , नृगं गो° C₄₅K₈₂ 59a हीनः पुरुषो द्विजेन्द्र] CK₈₂K₇ ; हीन
 पुरुषो द्विजेन्द्र K₁₀ , हीनं पुरुषं द्विजेन्द्रः E 59c °नाशो] E ; °नाम C₉₄C₀₂K₈₂ , °नाश C₄₅
 , °नश्च K₁₀ , °नागा K₇ 59d विप्रा] K₈₂K₇ ; विप्र CK₈₂K₁₀E • दमया] C₉₄C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀K₇
 E ; दया C₄₅ 60a निर्घृणो] C₉₄C₄₅K₁₀ ; निर्घृणो C₀₂K₇ , निर्घृण K₈₂ , निर्घृणे K₈₂ , निर्घृणे E
 60b निर्घृणो] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀ ; निर्घृणो C₀₂K₇ , निर्घृणे K₈₂E 60c निर्घृणे] C₉₄C₄₅K₁₀E ; निर्घृणे
 C₀₂K₈₂K₇ 60d निर्घृणे] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀E ; निर्घृणे C₀₂K₇ 61b °जीवापकर्षणे] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇
 ; °जीवापकर्षणे C₄₅ , °जीवापकर्षणे E 61c परनिन्दा°] C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; परनिन्द° C₉₄ •
 °परात्रेषु] CK₈₂K₇E ; °परात्रेषु K₁₀

परस्त्री शृणु विप्रेन्द्र घृणीकार्या सदा बुधैः ।
 राज्ञी विप्री परिव्राजा स्वयोनिपरयोनिषु ॥ ४:६२॥
 परार्थे शृणु भूयो ऽन्य अन्यायार्थमुपार्जनम् ।
 आढप्रस्थतुलाव्याजैः परार्थं यो ऽपकर्षति ॥ ४:६३॥
 जीवापकर्षणे विप्र घृणीकुर्वीत पण्डितः ।
 वनजा वनजा जीवा विहगाचरणाचराः ॥ ४:६४॥
 परनिन्दा च का विप्र शृणु वक्ष्ये समासतः ।
 देवानां ब्राह्मणानां च गुरुमातातिथिद्विषः ॥ ४:६५॥
 परान्नेषु घृणा कार्या अभोज्येषु च भोजनम् ।
 सूतके मृतके शौण्डे वर्णभ्रष्टकुले नटे ॥ ४:६६॥
 एते पञ्चघृणासु सक्तपुरुषाः स्वर्गार्थमोक्षार्थिनः
 लोके ऽनिन्दनमाप्नुवन्ति सततं कीर्तिर्यशोऽलंकृतम् ।
 प्रज्ञाबोधश्रुतिं स्मृतिं च लभते मानं च नित्यं लभेत्
 दाक्षिण्यं स भवेत्स आयुष परं प्राप्नोति निःसंशयः ॥ ४:६७॥

[यमेषु पञ्चधन्यविधिः (७)]

चतुर्मासश्चतुःशत्रुश्चतुरायतनं तथा ।
 चतुर्ध्यानं चतुष्पादं पञ्चधन्यविधोच्यते ॥ ४:६८॥
 चतुर्मासस्य वक्ष्यामि शृणुष्ववहितो भव ।

65cd These two pādas are illegible in K₁₀. 66 This verse is mostly illegible in K₁₀.

61d घृणां] C₉₄C₄₅K₈₂K₇ ; घृणा C₀₂K₁₀E 62a घृणी°] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; घृणा C₄₅ 62c °ब्राजा]
 CK₇ ; °ब्राजी K₈₂K₁₀ , °ब्राज्या E 62d °पर°] CK₈₂K₇E ; °पशु° K₁₀ 63b अन्याया°] CK₈₂
 K₇E ; अन्यया° K₁₀ • °र्जनम्] CK₈₂K₇E ; °ज्जवम् K₁₀ 63c °तुला°] CK₈₂K₇E ; °तुल° K₁₀
 63d °र्थ°] C₉₄C₄₅K₈₂E ; °र्थ C₀₂ , °र्थ K₁₀ , °र्थ K₇ 64a विप्र] C₄₅K₈₂K₁₀K₇E ; विप्र C₉₄ , विप्रे
 C₀₂ 64b घृणी°] CK₈₂K₁₀K₇ ; घृणा E 64c वनजा वनजा] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀E ; वनजा व*जा C₄₅^{ac} ,
 वनजा वनिजा C₄₅^{pc} , वनज विनजा K₇ 64d विहगाचरणाचराः] conj. ; विलगाचरणाचराः C₉₄
 C₄₅K₇ ; विलगोचरगोचरः C₀₂E , विलगोचरगोचराः K₈₂ , विलगाचरणाचराः K₁₀ 65b वक्ष्ये]
 CK₈₂K₁₀K₇ ; वक्ष्या E 66b अभोज्येषु] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; अभोज्ये C₄₅ 66c शौण्डे] K₈₂ ;
 शौण्डे C₉₄C₀₂K₇ , शौण्डे C₄₅ , शौण्डे K₁₀ , शौण्डे E 67a °पुरुषाः] K₇ ; °पुरुषः CK₈₂K₁₀
 E • °र्थिनः] K₇^{pc} ; °र्थिनां CK₈₂K₁₀E , °र्थिना K₇^{ac} 67b ऽनिन्दनमाप्नुवन्ति] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇
 ; ऽनिन्दनमाप्नुवन्ति C₀₂ , नन्दनवायुवान्ति E 67c °श्रुतिं] K₇ ; °श्रुति° CK₈₂K₁₀E • नित्यं]
 C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; नित्य C₄₅ 67d स आयुष] em. ; समायुष CK₇ , समायुषः K₈₂ (unmetr.),
 समायुष K₁₀ , स मानुष E • निःसंशयः] CK₁₀K₇E ; निसंशयः K₈₂ 68a चतुर्मास°] C₉₄C₄₅
 K₈₂K₇E ; चतुर्माण° C₀₂ , चतुर्मास° K₁₀ 68ab °तुःशत्रुश्च°] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇ ; °तुःशत्रु च°
 C₀₂ , °तुःशत्रु च° E 68b °तुरायतनं] C₄₅C₀₂K₈₂K₇E ; °तुरायतनं C₉₄ , चतुरायतनम् K₁₀
 68c °पाद°] CK₇E ; °पादः K₈₂ , * K₁₀ 68d पञ्चधन्य°] CK₈₂K₁₀K₇ ; धन्यपञ्च° E

पारुष्यपिशुनामिथ्यासम्भिन्नानि च वर्जयेत् ॥ ४:६९॥
 कामः क्रोधश्च लोभश्च मोहश्चैव चतुर्विधः ।
 चतुःशत्रुर्निहन्तव्यः सो ऽरिहा वीतकल्मषः ॥ ४:७०॥
 चतुरायतनं विप्र कथयिष्यामि तच्छृणु ।
 करुणामुदितोपेक्षामैत्री चायातनं स्मृतम् ॥ ४:७१॥
 चतुर्ध्यानाधुना वक्ष्ये संसारार्णवतारणम् ।
 आत्मविद्याभवः सूक्ष्मं ध्यानमुक्तं चतुर्विधम् ॥ ४:७२॥
 आत्मतत्त्वः स्मृतो धर्मो विद्या पञ्चसु पञ्चधा ।
 षट्त्रिंशाक्षरमित्याहुः सूक्ष्मतत्त्वमलक्षणम् ॥ ४:७३॥
 चतुष्पादः स्मृतो धर्मश्चतुराश्रममाश्रितः ।
 गृहस्थो ब्रह्मचारी च वानप्रस्थो ऽथ भैक्षुकः ॥ ४:७४॥
 धन्यास्ते यैरिदं वेत्ति निखिलेन द्विजोत्तम ।
 पावनं सर्वपापानां पुण्यानां च प्रवर्धनम् ॥ ४:७५॥
 आयुः कीर्तिर्यशः सौख्यं धन्यादेव प्रवर्धते ।
 शान्तिः पुष्टिः स्मृतिर्मेधा जायते धन्यमानवः ॥ ४:७६॥

[यमेष्वप्रमादः (८)]

प्रमादस्थान पञ्चैव कीर्तयिष्यामि तच्छृणु ।
 ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयो गुर्वङ्गनागमम् ।
 महापातकमित्याहुस्तत्संयोगी च पञ्चमः ॥ ४:७७॥
 अनृतं च समुत्कर्षं राजगामी च पैशुनः ।

74cd = MBh 12.234.13ab ≈ MBh 14.4513ab etc. 77c-f ≈ MBh Indexes 12.30: ब्रह्महत्यां सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमम् । महान्ति पातकान्याहुः संयोगं चैव तैः सह ॥ ≈ also Manu 11.54: ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः । महान्ति पातकान्याहुः संसर्गश्चापि तैः सह ॥

69a °मौनस्य] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; °मौनस्य C₄₅ 69c पारुष्य°] CK₁₀K₇E ; पारुष्य° K₈₂ •
 °पिशुना°] CK₈₂K₁₀K₇ ; °पिण्डाना° E 70c चतुःशत्रुर्नि°] C₉₄C₄₅E ; चतुःशत्रु नि° C₀₂K₈₂K₁₀K₇
 70d सो ऽरिहा] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇ ; स्त्रोरिहा C₄₅, सर्वथा E 71c मुदितो°] CK₈₂K₁₀K₇ ; मुदितौ°
 E 71d चायतनं] C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; चायतन C₉₄, चायतन C₄₅ 72c °भवः] C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀K₇ ;
 °भव C₉₄C₀₂, °भवं E 72cd सूक्ष्मं ध्या°] C₉₄K₈₂K₇E ; सूक्ष्मा°न्या° C₄₅, सूक्ष्मा°ध्या° C₀₂,
 सूक्ष्मध्यान° K₁₀ 72d °नमुक्तं चतुर्विधम्] C₀₂K₁₀ ; °नमुक्तश्चतुर्विधम् C₉₄, °नमुक्तश्चतुर्विधः C₄₅
 K₈₂, °नमुक्तं चतुर्विधि K₇, °नयज्ञश्च E 73a स्मृतो] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇ ; स्मृता C₀₂E • धर्मो]
 CK₈₂K₁₀K₇ ; धन्या E 73cd आहुः सू°] C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; आ** C₉₄ 74ab धर्मश्च°] C₉₄
 C₄₅K₈₂K₇E ; धर्म च° C₀₂K₁₀ 74b °श्रितः] CK₈₂K₁₀E ; °श्रिताः K₇ 74d भैक्षुकः] CK₈₂K₁₀K₇
 ; भक्षकः E 75a यैरिदं] C₉₄K₈₂K₁₀K₇E ; यैरिदं C₄₅C₀₂ • वेत्ति] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E ; वेत्ति C₀₂
 75d प्रवर्धनम्] CK₈₂K₁₀K₇ ; प्रवर्धनः E 76b धन्यादेव] CK₈₂K₁₀K₇ ; धर्मादेव E 76c पुष्टिः] C₄₅
 C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; *ष्टिः C₉₄ • स्मृतिर्मेधा] C₉₄C₄₅K₁₀K₇E ; स्मृति मेधा C₀₂K₈₂ 77a °स्थान] C₉₄
 C₀₂K₈₂K₁₀ ; °स्थानं C₄₅K₇E (unmetr.) • पञ्चैव] CK₈₂K₁₀K₇ ; पञ्चैव E 77b कीर्तयिष्यामि] C
 K₈₂K₇E ; कीर्तयिष्यामि K₁₀ 78a समुत्कर्षं] C₉₄K₈₂ ; समुत्कर्ष C₀₂K₁₀K₇E, समुत्कर्ष C₄₅

गुरोश्चालीकनिर्बद्धः समानि ब्रह्महृत्यया ॥ ४:७८॥
 ब्रह्मो ऋग्वेदनिन्दा च कूटसाक्षी सुहृद्वधः ।
 गर्हितानाद्ययोर्जग्धिः सुरापानसमानि षट् ॥ ४:७९॥
 रेतोत्सेकः स्वयोन्यासु कुमारीष्वन्त्यजासु च ।
 सख्युः पुत्रस्य च स्त्रीषु गुरुतल्पसमः स्मृतः ॥ ४:८०॥
 निक्षेपस्यापहरणं नराश्वरजतस्य च ।
 भूमिवज्रमणीनां च रुक्मस्तेयसमः स्मृतः ॥ ४:८१॥
 चत्वार एते सम्भूय यत्पापं कुरुते नरः ।
 महापातकपञ्चैतन् तेन सर्वं प्रकाशितम् ।
 पञ्चप्रमादमेतानि वर्जनीयं द्विजोत्तम ॥ ४:८२॥

[यमेषु माधुर्यम् (९)]

कायवाङ्मनमाधुर्यश्चक्षुर्बुद्धिश्च पञ्चमः ।
 सौम्यदृष्टिप्रदानं च क्रूरबुद्धिं च वर्जयेत् ॥ ४:८३॥
 प्रसन्नमनसा ध्यायेत्प्रियवाक्यमुदीरयेत् ।
 यथाशक्तिप्रदानं च स्वाश्रमाभ्यागतो गुरुः ॥ ४:८४॥
 इन्धनोदकदानं च जातवेदमथापि वा ।

78 ≈ MBh 5.40.3: अनृतं च समुत्कर्षे राजगामि च पैशुनम् । गुरोश्चालीकनिर्बन्धः समानि ब्रह्महृत्यया ॥
 = Manu 11.55 ≈ Viṣṇusmṛti 37.1-4 ≈ Agnipurāṇa 168.25 79 ≈ Manu 11.56: ब्रह्मोज्झता वेदनिन्दा
 कौटसाक्ष्यं सुहृद्वधः । गर्हितानाद्ययोर्जग्धिः सुरापानसमानि षट् ॥ 80 ≈ Manu 11.58: रेतःसेकः
 स्वयोनीषु कुमारीष्वन्त्यजासु च । सख्युः पुत्रस्य च स्त्रीषु गुरुतल्पसमं विदुः ॥ 81 = Manu 11.57:
 निक्षेपस्यापहरणं नराश्वरजतस्य च । भूमिवज्रमणीनां च रुक्मस्तेयसमं स्मृतम् ॥

78b राज०] CK₈₂K₁₀K₇ ; राज्ञी० E 78c ०निर्बद्धः] C₉₄C₄₅K₇ ; निबद्धस् C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀ , निर्बद्धस् E
 78d ब्रह्महृत्यया] C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; ब्र***या C₉₄ 79a ब्रह्मो] CK₈₂K₁₀K₇ ; ब्रह्म E 79b सुहृद्वधः]
 CK₈₂K₁₀K₇ ; सकृद्वधः E 79c ०नाद्ययोर्जग्धिः] em. ; ०न्नञ्चयो जग्धिस् C₉₄ , ०न्नञ्चयो जग्धि
 C₄₅ , ०न्नञ्चयोद्विग्नः C₀₂ , ०न्नचयो जग्धिः K₈₂ , ०न्नचयो जग्धिः K₁₀ , ०न्नञ्चयोजवे K₇ , ०न्नञ्च
 यो विप्रः E 80a स्वयोन्यासु] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; सुतोन्त्यासु C₄₅ 80c सख्युः] em. ; सख्य
 CK₈₂E , ** K₁₀ , सख्युः K₇ • पुत्रस्य च स्त्रीषु] CK₈₂K₇ ; ***** K₁₀ , पुत्रीषु चास्त्रीषु
 E 80d ०समः] CK₈₂K₇ ; ** K₁₀ , ०सम E 81a निक्षेप०] C₉₄C₀₂K₈₂K₇E ; निक्षेप० K₁₀ ,
 निक्षेप० C₄₅ 81b नराश्वरजतस्य] C₉₄C₀₂K₈₂K₇E ; नराश्वरजतस्य K₁₀ , नराणां स्वजनस्य C₄₅
 81d रुक्मस्तेय०] em. ; रुग्मस्तेय० C₉₄ , रुग्मस्तेय० C₄₅C₀₂K₈₂K₇ , **** K₁₀ , हृतस्तेय० E •
 ०समः] C₉₄C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀K₇ ; सः C₄₅^{ac} , ०सम E 82a एते] CK₈₂K₇ ; एते K₁₀ , एव E • सम्भूय]
 C₉₄C₄₅K₈₂K₇E ; संभूयो C₀₂ , संभूयो K₁₀ 82c ०पञ्चैतन्] CE ; ०पञ्चैतम् K₁₀ , ०पञ्चैतन् K₇ ,
 ०पञ्चैते K₈₂ 82e ०मादम्] CK₈₂K₁₀K₇ ; ०माद E 82f वर्जनीयं] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E ; वर्जनीयो
 C₀₂ 83ab मनमाधुर्यं च०] em. ; ०मनसा धूर्यश्च० CK₈₂K₇ , ०मनधूर्य० K₁₀ , ०मनसा भूयश्च०
 E 83b ०क्षुर्बुद्धि०] C₉₄C₄₅K₇E ; ०क्षु बुद्धि० C₀₂K₈₂ , *** K₁₀ 83c ०दानं] CK₈₂K₇ ; ** K₁₀
 , ०दानश्च E 83d ०बुद्धिं च] C₉₄K₈₂K₇ ; बुद्धिश्च C₄₅ , ०दृष्टिं च C₀₂E , *** K₁₀ 84a प्रसन्न०]
 CK₈₂E ; प्रसन्न० K₁₀ , प्रसन्न० K₇ 84c यथा०] CK₈₂K₁₀K₇ ; यस्य E • ०दानं] CK₈₂K₁₀K₇ ;
 ०दातश्च E 84d स्वाश्रमा०] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E ; स्वासमा० C₀₂ • ०गतो] CK₈₂K₁₀E ; ०सतो K₇

सुलभानि न दत्तानि इन्धनाग्न्युदकानि च ।
 क्षुते जीवेति वा नोक्तं तस्य किं परतः फलम् ॥ ४:८५ ॥
 [यमेष्वार्जवम् (१०)]
 पञ्चार्जवाः प्रशंसन्ति मुनयस्तत्त्वदर्शिनः ।
 कर्मवृत्त्याभिवृद्धिं च पारतोषिकमेव च ॥ ४:८६ ॥
 स्त्रीधनोत्कोचवित्तं च आर्जवो नाभिनन्दति ।
 आर्जवो न वृथा यज्ञ आर्जवो न वृथा तपः ॥ ४:८७ ॥
 आर्जवो न वृथा दानमार्जवो न वृथाग्नयः ।
 आर्जवस्येन्द्रियग्रामः सुप्रसन्नो ऽपि तिष्ठति ।
 आर्जवस्य सदा देवाः काये तस्य चरन्ति ते ॥ ४:८८ ॥
 इति यमप्रविभागः कीर्तितो ऽयं द्विजेन्द्र
 इह परत सुखार्थं कारयेत्तन्मनुष्यः ।
 दुरितमलपहारी शङ्करस्याज्ञयास्ते
 भवति पृथिविभर्ता ह्येकच्छत्रप्रवृत्ता ॥ ४:८९ ॥

॥ इति वृषसारसंग्रहे यमविभागो नामाध्यायश्चतुर्थः ॥

85b इन्धनो°] CK₈₂K₁₀E ; इत्वनो° K₇ • जात°] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E ; जा° C₄₅ 85c सुलभानि
 न] CK₈₂K₁₀K₇ ; सुरभानि च E 85d °दकानि] CK₈₂K₇E ; °तलकानि K₁₀ 85e क्षुते] conj. ;
 क्षुतं CK₈₂K₁₀K₇ , शतं E 86a पञ्चार्जवाः] C₉₄C₄₅K₈₂K₇ ; पञ्चार्जवः C₀₂ , *** K₁₀ , पञ्चार्जवा
 E • प्रशंसन्ति] CK₇ ; प्रशंसन्ति K₈₂E , प्रससन्ति K₁₀ 86c कर्म°] C₄₅C₀₂K₈₂K₇E ; *र्म°
 C₉₄ , कम्मा° K₁₀ • °वृत्त्याभिवृद्धिं च] CK₈₂K₇ ; °वृत्तिभिवृद्धिश्च K₁₀ , °वृत्त्याभिवृद्धिश्च E
 87a स्त्रीधनोत्कोच°] CK₈₂K₁₀K₇ ; स्त्रीधनज्ञो च E • °वित्तं च] CK₈₂K₇E ; °वित्तिश्च K₁₀
 87b आर्जवो ना°] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇ ; आर्जवश्च C₀₂ , जवे ना° E 87cd आर्जवो न वृथा यज्ञ
 आर्जवो न वृथा तपः] CK₁₀K₇ ; omitted in K₈₂^{ac} , आर्जवो न वृथा यज्ञ आर्जवो न वृथा तप
 K₈₂^{pc} , आर्जवो न वृथा यज्ञश्चार्जवो न वृथा तपः E 88ab omitted in E 88cd omitted in E
 88c °ग्रामः] C₉₄C₄₅K₇E ; °ग्रामात् C₀₂K₁₀ , °ग्रामाः K₈₂ 88f तस्य चरन्ति] C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀K₇ ;
 तस्य रमन्ति E , त*×*न्ति C₉₄ 89a यमप्रविभागः] C₉₄C₄₅K₁₀K₇ ; यमविभागः C₀₂ , यमप्रविभागः
 K₈₂ , नियमपरिभागः E • द्विजेन्द्र] CK₈₂K₁₀K₇ ; नरेन्द्र E 89c दुरित°] CK₈₂K₁₀K₇ ; इरित° E •
 °पहारी] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇E ; °पलपहारी C₀₂ • °ज्ञयास्ते] CK₁₀K₇E ; °ज्ञयाते K₈₂ 89d °वृत्ता]
 CK₁₀K₇ ; °वृत्ताः K₈₂E Colophon: नामाध्यायश्चतुर्थः] CK₈₂K₁₀K₇ ; नामश्चतुर्थो ऽध्यायः E